

- I Nivaafjorden
- den inderste Del af Esromfjord
 - Sundet ved Raageleje
 - Ramløsefjorden (Ellemose)
 - Nørremose ved Kregome

samt paa mange Steder i de gamle Fjorde i Omegnen af Skuldelev og Selsø, altsaa kort sagt overalt paa hele Kaartomraadet.

Ovenpaa de hævede Skallag findes hyppig, ja, i det overvejende Antal af Tilfælde, Tørvelag. Det er i Reglen Mostørv, men indeholder ogsaa tidt Træstammer og Grene navnlig af Pil, El og Birk. Ogsaa Eg er funden flere Steder, men ikke paa et eneste Sted er der fundet de saa let kjendelige Fyrrelevninger ovenpaa eller i Skallagene.

Af de ovenanførte Grunde — navnlig ved Fundene

af Eg og samtidige Løvtræarter baade før, samtidig og efter den marine Periode og af Skallagene Karakter — fremgaar det tydeligt, at Egen allerede havde faaet fast Plads her i Landet, da Sænkningen indtraadte, eller med andre Ord, at den marine Periode og derved ogsaa Kjøkkenmøddingstiden er samtidig med „Egeperioden“.

Som omtalt, begyndte Landet i Kjøkkenmøddingperioden at hæve sig igjen og naaede i Slutningen af Oldtiden sit nuværende Niveau, saa at der ikke fra Middelalderens Begyndelse til nu i Nordøstsjælland kan paavises nogen lodret Forskydning af Strandlinjen. Landet synes at være kommet til Ro, og kun de lokalt virkende Kræfter — saasom Forsumpning, Tilfyngen med Flyvesand, Tilsanding og Bortskæring ved Havets Bølger — ere virksomme.

Om de historiske Former af Træbygningskunst og deres geografiske Udbredelse.

Efter et Foredrag i det kongelige danske geografiske Selskab
af Etatsraad F. Meldahl.

Naar man vil spørge, hvorledes Menneskene i saa lang Tid, som den historiske Viden gaar tilbage — 5—6000 Aar eller lidt mere — have baaret sig ad med at bygge af Træ, og hvorledes de forskellige Former geografisk have udbredt sig, vil det vise sig, at Fremgangsmaaden overalt vil kunne føres tilbage til to Hovedkonstruktioner. Den ene er Blokhusbygningen, hvis Princip er at lægge Træstykkerne horisontalt ovenpaa hverandre; eftersom man er i trærige eller træfattige Lande, fremkommer der Nuancer, indtil man efterhaanden kommer til at benytte Planker. Det er den tungere Byggemaade, som mest er knyttet til det

varigere Ophold, f. Ex. til Agerbruget. Materialet er forskjelligt; medens nogle Folkeslag anvende Eg, foretrække andre Folk Lærk eller Gran og Fyr. Den anden Hovedkonstruktion er Rejsværket eller Stolpebygningen, hvis Princip er at stille alle Træstykkerne, endogsaa Sidernes Beklædning, lodret. Denne Konstruktion er rimeligvis den ældste; den hænger sammen med den letteste af alle Husformer, Teltet, og Hovedtanken deri er den samme, som endnu den Dag i Dag ligger til Grund for de Bygninger, Lapperne opføre, og forresten ogsaa

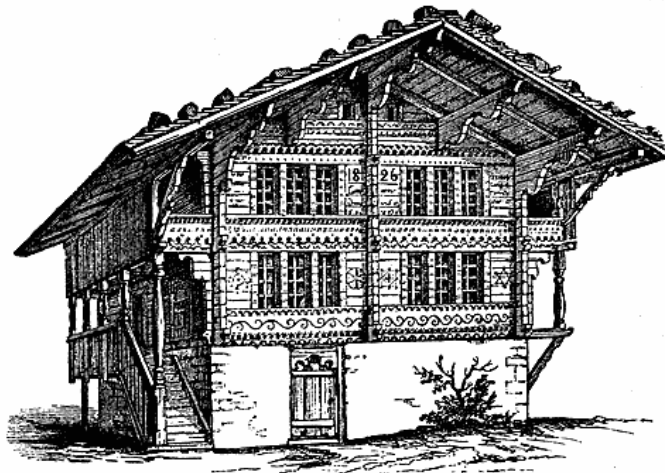

Fig. 1. Blokhuis fra Berner-Oberland.

saa for alle andre Nomadefolks Boliger; thi naar Nomaden flytter, vil han kunne tage sin Bolig med sig.

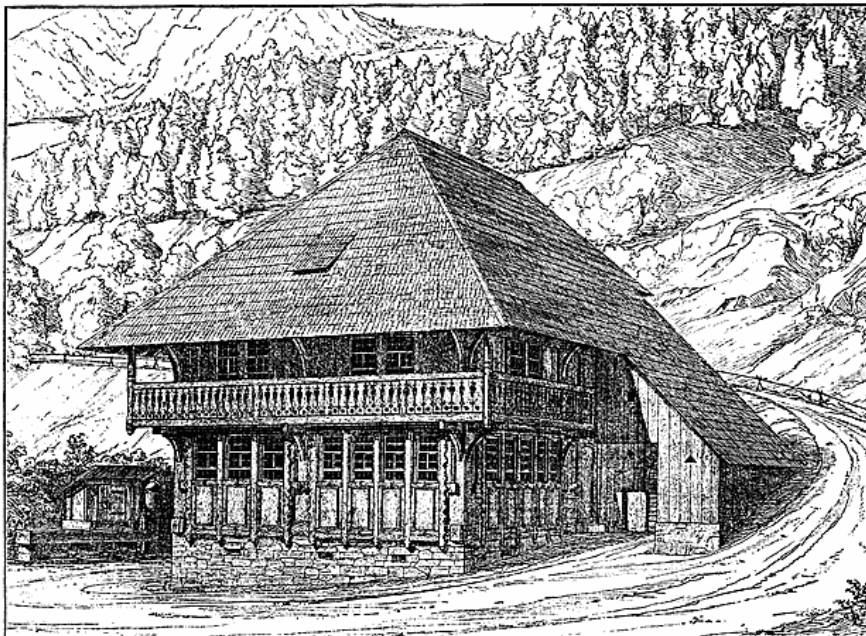

Fig. 2. Rejsværksbygning i Schwarzwald.

Ogsaa Pælebygningen hører nærmest til Rejsværket, blot at Underbygningen har en mere solid Karakter¹⁾.

En senere Udvikling af Rejsværket er den Form, man ogsaa her i Landet kjender under Navn af Bindingsværk. I sin sædste Skikkelse forekommer dette over hele Asien, hvor der imellem de faste Trædele istedenfor Murværk er anvendt lette Stoffer, flettede Maatter, Tæpper, ja, endog Papir.

Da jeg i 1846 for første Gang kom til at vandre tværs gennem Bøhmens Bjerge, lagde jeg Mærke til, at de ovennævnte Bygningsformer alt i selve Bøhmen syntes at samle sig i 3 forskellige Grupper langs visse Dalstrøg, og man kunde efterspore, hvorledes en Konstruktion, naar den var kommen ind i en Dal, saa at sige løb langs med Floden. Begynder man f. Eks. ved Elbens Kilder ved Schlesiens Grænse, saa kan man midtvejs ind i Bøhmen og helt ned til Bautzen forfølge, hvorledes den Dag i Dag samme Bygningsform anvendes som for 500 Aar siden, og se, hvorledes den har udbredt sig, og hvorledes den gennem Haandværket gradvis er udviklet, saa at de rent konstruktive Former nu ere blevne dekorative Elementer.

¹⁾ For hver Kone, man tog, havde man en Pligt til at ramme et vist Antal Pæle ned i Søen, hvor man boede, — altsaa udvide Beboelsesområdet.

Efter at jeg var bleven opmærksom paa disse Forhold og ved senere at vandre fra Gaard til Gaard i Pommern, Mecklenburg, Westphalen, Nordfrankrig, England og bevæge mig over Størstedelen af Europa og bl. a. besøge Istrien og Dalmatien, samt lidt ind i Ægypten, Palæstina og Syrien, har jeg faaet et Overblik over, hvorledes Træbygningen har formet sig i de forskellige Lande. Dette Overblik har jeg i de sidste 20 Aar arbejdet paa at uddybe, idet jeg har søgt at lægge mine Rejser i Tyskland, Østeuropa, Norge og Sverige saaledes, at jeg kom ind i de forskellige Dalstrøg. Det er Udbyttet af disse igjennem 35 Aar fortsatte Undersøgelser, jeg vil forelægge her i Aften.

Hvad er det da, jeg har set?

Jeg har allerede nævnt, at de tre Byggemaader i Bøhmen samlede sig i 3 Grupper. Men det viser sig, at disse maa udvides over hele Europa. Gaar man fra Loire til Mosel, langs Rhinen henimod Mainegnene og Hessen og derefter ned paa den nordre Side af Donau henimod Bøhmen, ind i Egerdalen, nedad Elben, op til Harzen og derfra over Belgien op i England, saa har man dér overalt med Bindingsværksformer at gjøre. Gaar man derimod ned i Schwarzwald, hen i den nordlige og nordvestlige Del af Schweiz, finder man dér saavel som enkelte Steder i Bøhmen, i Ungarn

og oppe i Norge den lodrette Konstruktion, Rejsværksbygningen. Gaar man endelig fra Berner-Oberland langs Schweizeralperne og Tyrol og derefter paa den anden Side af Donau til Böhmerwald, Ungarn, langs Karpatherne og gjennem Galizien, derpaa gjennem Posen, Øst-Preussen med Danzig, Rusland, Sverige og Norge, saa har man Blokusregionen for sig.

De tarveligste Former af Rejsværket møder man i Udhusene i Böhmen og i det Hele i Østeuropas Udbygninger, de mest udviklede i Boligerne ved Schwarzwald (18. Aarh.) og i de norske Stavkirker.

Ejendommeligt er det ogsaa at lægge Mærke til, at hos Øst-Slaverne, i Rusland, ere baade Kirker og Boliger Blokhusbygninger, medens hos Vest-Slaverne Huset er en Blanding af Blokhus og Bindingsværk, og Kirken er Blokhus med Taarn af Rejsværk. I Norge er hele Kirken Rejsværk, medens Boligen er Blokhus.

Ere disse Former nu ens udviklede alle vegne? Nej, paa ingen Maade. Bindingsværksformerne finder man højest udviklede omkring Harzen, i en Del af Frankrig og i England, hvor der endnu ses meget mærkelige Herregaardsbygninger med denne Konstruktion. Hvad Blokhusbygningen angaar, staa Bygningerne i Schweiz højt over alle andre. Udviklingen er her foregaaet gjennem flere Aarhundreder, især i det 16—18de. Ligeledes finder man en særlig høj Udvikling i Norge i nogle Stabure fra ældre Tid.

Det ligger dernæst nær at spørge, om det er den

samme Type, der alle vegne ligger til Grund for Indretningen af de Boliger, som Befolkningens Hovedmasse har bygget. Dette Spørgsmaal besvares forskelligt. En tysk Forfatter har villet gøre gjældende, at der kun er én Grundtype, men saa vidt tør jeg dog ikke gaa. Jeg skjelner mellem 3 højt forskellige Hovedtyper med Hensyn til Husenes Planinddeling,

og disse 3 Grundplaner have udviklet sig fra Kristi Fødsel til vore Dage: Det er den frankiske, den sachsiske og den østgermanske, til hvilken sidste tyske Forfattere ogsaa henregne Norden. Hver af disse Typer har sine ejendommelige Nuancer. Den frankiske Type gør sig gjældende i Schwarzwald, Tyrol, Schweiz, den øvre Donaual, Egerdalen, Franken, Thüringen samt Dele af Böhmen og Sachsen. Den karakteriserer sig ved, at Stuehuset har Indgang i Siden. Man har strax Arnen for sig — som det da er fælles for alle Typerne, at Arnen er i det oprindelige Hovedrum. Tilhøjre én eller to Stuer ud i Gavlen af Huset og i den anden Gavlstalden med Kreaturerne. Den forskellige Brug, der er for Husene, medfører Variationer. Hvor Agerbruget er mere om-

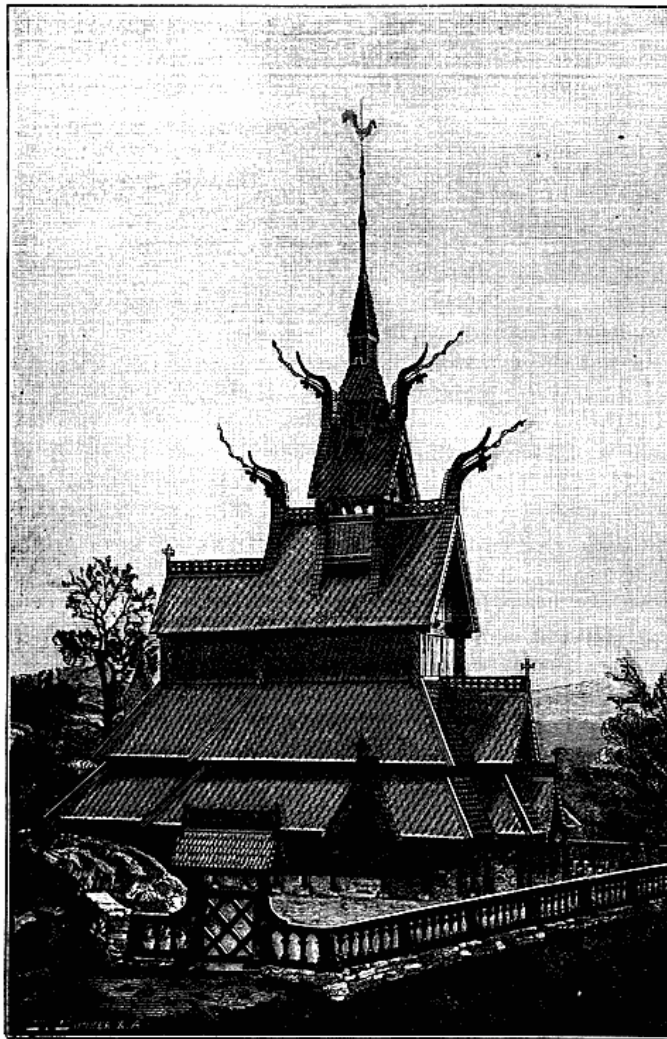

Fig. 3. Fortun Kirke i Norge.

fattende, hvor der benyttes mange Trækdyr, udvikler Stalden sig; hvor der drives Haandværk, er der derimod ingen Stald. I Egne med et udviklet Agerbrug fremkommer der Udbygninger, som samle sig omkring en lukket Gaard. Over hele Donaualen og i Egerdalen finder man Gaarden paa de tre Sider omgivet

af Bygninger og paa den fjerde Side, Forsiden, lukket ved en Port med Laage ved Siden. Ved de mindre Bedrifter kryber Stalden mange Gange under Huset. Den burgundiske og den allemanniske Gruppe danne Mellemløst; de findes i Engadin og langs Schweizer-Alperne. En Ejendommelighed ved denne den frankiske Type er, at en Ejendom omfatter flere Bygninger, som ere sammenhængende, og at Bygningernes Udstrækning afhænger af, hvor stor eller hvor lille Bedriften er. I Bjærgene, hvor der drives Mejeribedrift — Schweizerier — ere Kreaturerne ude en stor Del af Aaret, og Kvæget har sit Ophold i fri Luft; der trænges altsaa ikke til de store Opsamlinger af Forraad, som ere nødvendige, naar Dyrene i større Omfang maa holdes til Vaaningshuset og leve af Staldfoder.

Den næste Type er den *sachsiske*. Den breder sig over et langt mindre Terræn, fra Mecklenburg Syd paa og Nord for Harzen henimod Rhinens østre Løb og noget op i Holsten. Dens Ejendommelighed bestaar deri, at alt her er samlet i *et Hus under samme Tag*. Idet man kommer ind fra Gavlen, har man til højre og venstre Køerne og Hestene hver i sin Række; ved Køerne er Pigernes, ved Hestene Karlens Sengesteder. Ogsaa Svin og Faar findes i det samme Hus. Midt for det Hele er Arnen, og dér har Hustruen sit Sæde; dér er ogsaa hendes og Husbondens Leje. Jeg vil foreløbig dvæle noget ved denne Type. Da Sachserne ved Kristi Fødsels Tider kom til Egnene ved Weser, traf de en Husform, som Friserne havde benyttet, og som allerede er iagttagen 400 Aar f. Kr. F. En dristig Rejsende paa den Tid, Pytheas, der fra Marseille var rejst til Nordeuropa — en Mand, der haanes af de ældre Forfattere — fortæller, at da han kom derop, fandt han Huse, inde i hvilke man gjemte sin Sæd og tærskede, fordi Vejret var saa ustadigt, at man ikke turde lade Sæden blive ude. Som man ser, fremhæver han her Laden og Loen, og det er netop dette, der er Forskjellen imellem det frisiske og det sachsiske Hus. Det ældste frisiske Hus har en høj Lade i Midten, og Kreaturerne staa med Hovederne vendte udad — for Friserne var Sæden det Vigtigste, og den havde de i Midten af deres Bygninger. For Sachserne, som utvivlsomt oprindelig vare et nomadiserende Hyrdefolk, var derimod Kvæget af størst Betydning, hvilket de fra Arnen vilde have for Øje; deraf kommer deres Husindretning.

Hvorledes man skal forklare disse Byggemaaders Gruppering, og hvorledes den staa i Forbindelse med Folkestammernes Vandringer, er blevet Gjenstand for

en Række Undersøgelser, som have affødt en vidtløftig Literatur, og der kan nævnes en lang Række Navne paa Mænd, som have gjort sig fortjente ved lokale Undersøgelser¹⁾. Jeg skal for vort eget Lands Vedkommende nævne en Mand, der har indlagt sig stor Fortjeneste ved at gaa fra Gaard til Gaard — det er Hr. Mejborg. Ved at se hans Arbejder kan man gjøre sig en Forestilling om, hvilken Udholdenhed der kræves, og hvor taknemlig man maa være for det Arbejde, der gøres for at samle Materiale i denne Retning. I Norge har Dietrichson anvendt Aar paa Undersøgelser af Stavkirkerne, hvis Resultater han netop for Tiden er ved at offentliggjøre i en Bog, der vil blive epokegjørende. Af svenske Mænd kan nævnes Hildebrandt og Mandelgren; for Islands Vedkommende Guðmundsen. Tyskerne Hennings og Meitzen skylder man et Par meget fremragende Oversigtsværker over Udbyttet af de mange Specialstudier Europa over. Jeg skal her i ganske korte Træk fremstille de Resultater, man er kommen til.

Man tænker sig, at Øst fra indvandrede Stammer, beslægtede med Sveverne, have bredt sig over Landene omkring Weseren. Det er da dem, der have bragt den ældre Type, den frisiske, med sig. Men idet Sachserne komme efter Øst fra og trænge paa, og Romerne samtidig komme fra den anden Side og øve et Tryk, trænges de Stammer, der havde nedsat sig ved Weser, bort derfra, og disse samles da nede ved Taunus. Ved denne Bevægelse Syd paa træffe de paa Burgunder, der ere trykkede bort af Østeuropa af Gepiderne. De trykkes nu atter af Burgunderne over mod Mainlinjen til Frankfurteregegnen, hvor de komme i Forbindelse med Allemanner og Franker, og her omkring og Nord for Main fødes saa den frankiske Hustype. Frankerne, som give den Navnet, føre den op imod Belgien, medens Burgunderne bringe den til Gallien, og Allemannerne og Sveverne tage den med Syd paa. Ved Berøring med Romerne lærte imidlertid alle disse Stammer en helt anden Bygningsmaade, end de kjendte hjemme fra. Franker, Burgunder,

¹⁾ Mejborg har skrevet om Danmark, Guðmundsen om Island, Grueber om Bøhmen, Larius om det frisiske Hus, Nordhoff om Westphalen, Haas om Ungarns Kirker, Dahl, Sundt, Nicolaysen, Dietrichson og Hoff om Norge, Hall, Turner, Dollmann og Jobbins om England, Stokes Petrie om Irland, Hildebrandt og Mandelgren om Sverige, Haxthausen og Kiprianoff om Rusland, Grafenried, Gladbach og Stürler om Schweiz, Viollet-le-Duc om Frankrig. Desuden er der Oversigtsværker af Lehfeldt, Hennings og Meitzen.

Svever og Longobarder kjende kun Træbygninger, men da de kom i Forbindelse med Romerne, lærte de Stenbygning, som anvendtes baade i Frankrig og i Italien. Dog forefandt de Stammer, der kom til Frankrig med deres Trækonstruktion, ogsaa her Træbygninger. Man kan se det af en Beretning hos Plinius, idet han nemlig omtaler en Ø ved Loires Munding, som kun var beboet af Kvinder, og paa denne Ø var der et Tempel af Træ, som hvert Aar blev taget ned og atter bygget op af Kvinderne. Tabte nogen af dem blot et eneste Træstykke, blev hun revet ihjel af de andre; i den Grad betragtedes Templet som helligt. At denne Bygning saaledes kunde tages fra hinanden og atter bygges op, viser en høj Udvikling af Træbyggeriet¹⁾.

Burgunderne vare, da de kom til Frankrig, ikke overvejende Krigere, men langt mere Haandværkere, og de byggede af Træ. Vi vide af Undersøgelser, at blandt de fantastiske, ornamentale Slynngninger, som man senere møder i den burgundiske Bygningskunst, er der Former, som de formentlig have bragt med fra Østersøen. Maaske have vi her et

Fingerpeg om en Forbindelse med Træsmitteriet og Ornamentiken i Norges Stavkirker²⁾.

¹⁾ Træbyggeriet varer forøvrigt langt ned i Middelalderen, selv i større Byer og ved Monumenter. Pavia var endnu i det 10. Aarh. en Træby. Kirken i Corvey (c. 800) var af Træ, ligesom Sebalduskirken i Nürnberg, hvis første Bygning var fra Karl den Stores Tid. S. Stefan i Mainz (990), Kirken i Strassburg (c. 1000), i Bremen (1253) ere alle af Træ, Bangor Klosteret (1147) ligeledes. I Kreml var der Trækirker i det 14. og 15. Aarh., og St. Petersburg havde endnu i det 18. Aarh. Kirker af Træ.

²⁾ Paverne fik kyndige Tømmere fra Norden i det 8.—9. Aarh. og senere. Endnu den Dag i Dag ser man i Italien paa Markerne Hytter, der ere byggede, som man gjorde det i den fjerneste Oldtid, med et voxende

Karl den Stores Erobringer og Statsorganisation bragte Frankernes Husform over til Donau, til Bøhmen og Bayern. En Nuance af den, den burgundiske, finde vi i det vestlige Schweiz. Det Ejendommelige ved denne er, at den har optaget den antike, romerske Form med Atrium som Centrum, saaledes som vi endnu se den i Pompeji; men i Schweiz maatte dog Husformen modificeres, og vi finde da ogsaa Atriet i Husets Midte omdannet til et Rum, hvor den romerske, aabne Gaard (Atrium) er bleven til en stor Træskorsten, bygget op gjennem Taget over Arnen. Ad denne Vej føres Lys og Luft ned i Stuen. Under romersk Paavirkning bliver denne Form af Træbygninger udbredt over flere Egne i Europa. I det

7. og 8. Aarh. kom den til St. Gallen i Schweiz — i de derværende Klosterbygninger danner Gaarden Centrum, og alle Værelserne ligge uden om. I Nîmes i Sydfrankrig, i Botzen og i Norditalien finde vi ligeledes den Dag i Dag det antike Husanlæg, om end modificeret.

Gaarden er overbygget, og Boligen er bleven en Stenbygning.

De Sachser, som bosatte sig mellem Elben og Weser, forefandt, som allerede bemærket, de frisiske Bygningsformer og udviklede dem efterhaanden til det saakaldte sachsiske Hus, hvis Ejendommelighed jeg ligeledes ovenfor har angivet. Denne Husform faar Betydning derved, at ud af den udviklede sig Middelalderens Hallekirke. Det Karakteristiske for denne er, at de 3 Skibe alle ligge under ét Tag, medens de gamle store Domkirker havde lavere Tage over Side-

Træ som Midterstøtte. Ved at se dette forstaaer man den ældre, germanske Lovgivnings strænge Straffebestemmelser for den, der vovede at beskadige Husets Midter- og Hjørnestolpe.

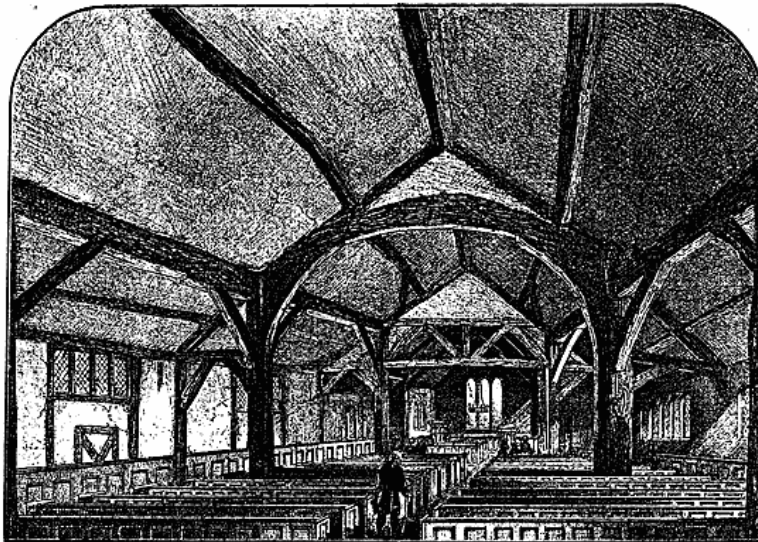

Fig. 4. Warburton Kirke i England.

skibene og et højere Tag over Midtskibet. Den middelalderlige Hallekirke er navnlig ejendommelig for *Westphalen*, altsaa Sachser-Hustypens Hjemsted. Jeg har opdaget en Kirke i England, der er bygget paa samme Maade. Den ligger i Warburton mellem Manchester og Liverpool. For ganske nylig har jeg faaet opspurgt, at den skal stamme fra det 14. Aarh., og naar man finder en Kirke af denne Form fra den Tid, kan man være sikker paa, at den Form er noget, der er meget ældre; thi den nævnte Periode var for Bygningskunsten i disse Egne en stillestaaende Tid, hvor man af mange Hensyn var bunden til det Tarvelige og Traditionelle. Jeg kan her fremstille en Model (Fig. 4) af denne Kirke; det vil ses, at der er 2 Side-skibe og et Midterskib; Alteret ligger oppe paa det Sted, hvor man er vant til i det hedenske Hus at se Husfaderen udføre de religiøse Handlinger. Huset er saaledes voxet til en Tempelhal, en Udvikling, som man ogsaa finder bekræftet ved forskellige Efterretninger, som vise, at Huse ofte ligefrem bleve benyttede til Kirker. Der er i England Kirker, som ligne almindelige Huse, hvor Præsten har sin Bolig i den østre Ende, ligesom Bonden har sin i det sachsiske Hus. Fra

Westphalen meddeles, at en rig Mand bortgiver sit Hus, for at det kan anvendes som Kirke, og fra Frankrig meddeler Gregor af Tours flere lignende Exempler. Man kunde da spørge, om man paa den Tid, der her er Tale om, havde Vaaningshuse, som i deres Ydre svarede til, hvad man forstod ved en Kirke. Ja, at det virkelig var saa, fremgaar af

Fortællingen om Kong Olafs Besøg hos Bonden Thorolf. Da han nemlig kommer til denne og træder indenfor Porten i Gaardens Indhegning, ser han for sig en Bygning saa mægtig, at han spørger Bonden: Er det Din Kirke? Nej, svarer Thorolf, det er min Hal! (=: Sovehal og Gildehal). Saa stor var denne Bygning, at Kongen tog derind med et Følge af 250

Mand og, som Skik og Brug var, sov med dem derinde Natten over. Vi se saaledes, at det utvivlsomt er Huset, der er gaaet over til at blive det ældre Gudshus, og at de hedenske Gudehuse ere blevne brugte som Kirker. Olaf den Hellige kunde slet ikke have faaet det store Antal Kirker, som han paa nogle faa Aar kom til at raade over rundt om i Norge, naar han ikke havde kunnet tage de gamle hedenske Templer dertil.

Forbindelsen mellem de sachsiske og friske Lande og Norge og England var meget livlig i det 5. til det 12. Aarh. — man mindes blot de Sværme, der mylrede frem i Vikingetiden. Men naar en Form af Bygningskunst foretager en geografisk Vandring, fremkommer der selvfølgelig let Nuancer, som paatrykkes den af de Folk, der bringe den omkring. En saadan Nuance finder man i de norske Stav-

kirker og ligeledes i den omtalte Kirke i Warburton: Der er nemlig kommet Skibskonstruktioner ind i disse Bygninger¹⁾. Man ser her krumme Knæ

¹⁾ Man maa huske, at Nertheus var de Søfarendes og Handlendes Gud, og at han netop dyrkedes af Inquæonerne, den Stamme, hvortil Friserne hørte. Endvidere

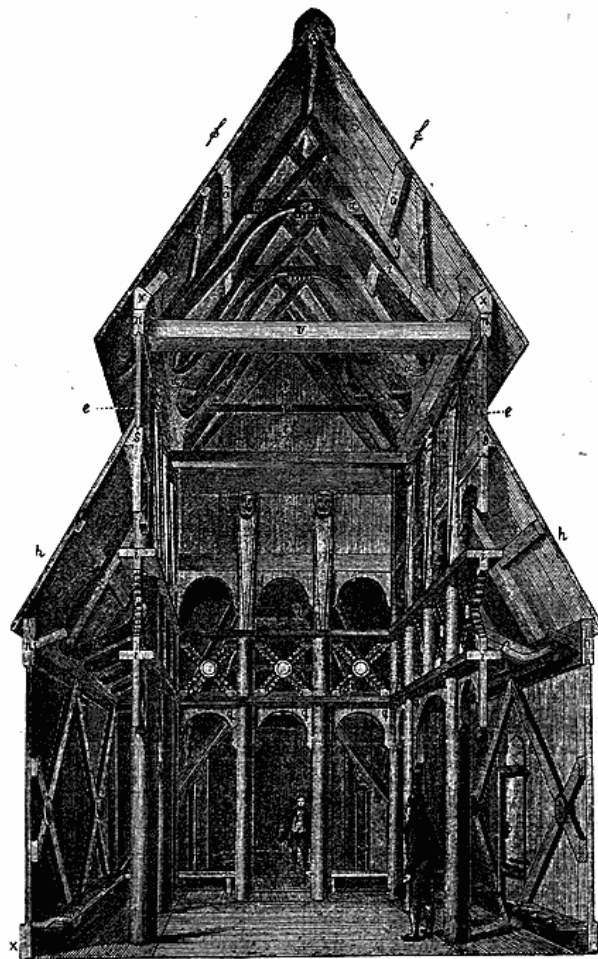

Fig. 5. Det indre af Borgund Kirke i Norge.

istedenfor Skraastiver og Skraabaand, og det er disse Skibsknæ, som gjør, at den hele Opstabling kan blive staaende.

Gaar man dernæst over til den tredje Type, den *østgermanske*, som man vil sætte i Forbindelse med den *græske* og den *nordiske*, saa viser det sig, at dens Omraade strækker sig langs den østre Side af Elben og over imod den russiske Grænse. Den karakteriserer sig derved, at man gennem Indgangen*) i Vaaningshusets Længderetning kommer ind i Hovedrummet ved Arnen, og her finder man Luren, hvor Lyset falder ned fra oven, og hvor Røgen stiger op. Dernæst er der den Ejendommelighed, at Udbygningerne ikke bygges sammen med Vaaningshuset, men alt efter Behovet opføres isolerede den ene efter den anden Side om Side, og der kan saaledes høre mange forskellige Bygninger til en Gaard. Jeg kan her vise Dem en Fremstilling af denne Type. Man finder den i Romsdalen. Der hører ganske overordentlig lidt Forandring til for ud af denne

maa man huske paa de Tog, der herfra udgik til Norge og Nordfrankrig, ligesom at man paa begge Steder netop træffer Tagværk med de buede Knæforbindelser, som minde om Skibsbygningskunst.

*) Der her var i Gavlen eller, som i Norge, fra Siden.

Type at faa et romersk Tempel frem. Man har villet paavise, hvorledes denne Forbindelse er fremkommen gennem Folkevandringen, men de østlige Riger bleve saaledes overstrømmede fra Øst og Vest, at det slet ikke lader sig overskue. Man taler vel om He-

rulers, Gothers, Vindiliers og andre Folkestammers Vandringer imod Nord, men alt det maa staa hen som en Gaade, der, saa vidt jeg véd, endnu ikke er løst.

Jeg skal dernæst her omtale nogle Mellemløst og da først nævne den slaviske Form, som vi møde oppe paa Højderne af Riesengebirge mellem Bøhmen og Schlesien. Slaverne synes at have den Ejendommelighed, at de ikke selv opfinde noget, men de bruge, hvad de forefinde, blot med nogle mindre Omformninger. Der er det Særlige ved deres Bygninger, at de ligesom vise, at Slaverne have fordret noget mere Plads. De sætte Blokhuse foruden og ovenpaa i næste

Etage Bindingsværk. Taget er ogsaa højere, da det tækkes med Straa eller Schindel, og Gavlen dækkes foroven af en Valm. Indgangen er i Siden med et Skjærntag over. Stalden ligger bag Stuen eller i Udbygningen over Gaarden. Denne Husform ses bedst ved Elbens Kilder og i preussisk Schlesien, men strækker sig iøvrigt helt Nord paa Øst for

Fig. 6. Torvet i Dinkelsbühl med det „tyske Hus“.

Sachsen. Den forplanter sig helt over til Moldau, hvor By paa By har udviklet sig saaledes med Helgaarde og Halvgaarde, Kirker og Klokketaarne, alt af Træ. Skulde jeg betegne Slavernes Karakter efter deres Byers og Huses Udseende, vilde jeg sige, at de maa være meget melankolske Folk.

Oppe ved Oderens Kilder og naar man over Jablunkapasset gaar ind i Ungarn, hvortil der i det 10. og 18. Aarh. indkaldtes Kolonister fra Nederrhin og fra Sachsen, træffer man her paa den søndre Side af Karpartherne en anden Melleform i de højst ejendommelige, ungarske Bygninger, der minde om de Egne, hvorfra disse Kolonister kom. Man lægger bl. a. Mærke til Pragertaarnets Form, der har 4 smaa Spir paa Hjørnerne af Hovedspiret, alt af Træ. Vi finde ogsaa i disse Egne baade paa Kirker og andre Bygninger den lille, valmeagtige Udbygning oppe ved Gavlens Spids, som man træffer ved Rhinen og Mosel og i det Hele, hvor den frankiske Form har udviklet sig. Den stammer sikkert fra England, hvor den var Thansmærke, det vil sige et traditionelt Æresmærke, som den havde Lov til at anbringe paa sit Hus, der raadede over et vist Kvantum Jord. Vil en Mand opføre en Bygning, der skal udmærke sig fremfor andre, saa sætter han denne lille Valm derpaa. I gamle Dage hang en lille Klokke derunder, men den er nu allevegne forsvunden. Valmen er nu alene et Adelsmærke paa Bygningen.

I Ungarn forekommer der ogsaa Svalegange om Kirkerne, og i den mærkelige Kirke Szinyer Varalja er Skibet hvælvet af Bjælker — altsaa en Blokhuskonstruktion. Men der findes kun ét Skib i Modsætning til Norge, hvor Kirken kan være delt i flere Skibe. Det viser sig ogsaa, at Kirkerne i disse ungarske Egne vare flytteligt Gods, thi Kolonisterne ere gjentagne Gange, naar de bleve fortrængede, flyttede til andre Egne og have taget deres Kirker med sig. Man kommer til at tænke paa de hannoveranske Love, der behandle Huset som rørligt Gods.

Undersøger man dernæst, hvorvidt man i Syden og Orienten har kjendt Konstruktioner, der svare til Rejsværks- og Blokhuskonstruktionen saavel i Oldtiden som senere, saa ser man, at allerede 3—4000 Aar f. Kr. havde man i Ægypten Sarkofager, hvor begge de nævnte Trækonstruktioner ere efterlignede i Stenen. Det Sted, hvor man skulde sove den lange Søvn, maatte ligne det Hjem, hvor man havde boet. Et tilsvarende Træk finder man i Templernes Allerhelligste, hvor man paa flere Steder i Stenen har hugget en Dør, der staar paa Klem; det er, som vilde man an-

tyde, at her er endnu en Indgang til noget, man ikke kjender og ikke skal granske over. Men samtidig giver man denne Dør og Væggen de samme Former, som man brugte i sine Træhuse, for derved at sammenknytte Livet efter Døden med det Bedste, man kjender i dette Liv: Hjemmet. I Templet i Karnak ere de store, søjleformige Baldakiner kun en Efterligning i Sten af Rejsværkets Former.

I Syrien som i Assyrien er der udviklet en Konstruktion for Tempelbygningen, som nedstammer fra Rejsværket. De assyriske Herskere opførte ogsaa midt i deres store, kluntede og klodsede Kongeborge enorme Festsaller, hvortil de fik Materialet ved med umaadelige Ofre fra Libanon og Lilleasien at lade slæbe Tusinder af Cedertræer, som de beklædte med Guld, Sølv eller andre Metaller. Vi kjende dette fra Efterretninger om Forhandlinger med overvundne Folk, hvor det netop bestemtes, at de skulde levere Cedertræer. Og Grunden til dette Vilkaar er let at se; naar de assyriske Konger skulde optræde som Overherrer over de mange besejrede Fyrster, gjaldt det om at optræde paa en imponerende Maade, og dertil maatte de tage Bygningskunsten til Hjælp i dens højeste Udvikling; og højest stod den i disse Tider hos Fønicierne, der fortrinsvis benyttede Træ. I Persepolis ere disse Former¹⁾, som oprindeligt vare Træ, beklædte med Metal, gaaede over til Marmorbygninger. Odysseen taler jo ogsaa om Træboliger, der ere rigt beklædte med Metal. Følge vi Xenofon, naar han med sine 10,000 Mand fra Asien rykker over Bjærgene til det Sorte Hav, se vi ham levere Kamp paa Kamp ved befæstede Byer, som udelukkende bestaa af Træhuse, og naar hans Folk komme ind i en saadan By, stikke Indbyggerne selv deres Huse i Brand. Schliemanns Udgravninger ved Hissarlik vise os ogsaa, at de Bygninger, Homer beskriver, alle have væsentlige Dele af Træ; baade Piller og Vægge ere beklædte dermed. Disse Konstruktioner og Træbeklædninger fra den ældste græske Tid minde uvilkaarligt i meget om det, man læser i Gudmundsens Beskrivelse af den islandske Sagatid; andre Træk gjenfinder man i Gallien paa Cæsars Tid og i vort Dannevirke. Disse Fæstningsværker i Gallien vare dannede af horisontalt liggende Tømmerlag, og man havde allerede lært Træarter at kjende, som ikke let kunde brænde; Cæsar maa derfor cernere Fæstningerne og sulte Besætningerne ud, da

¹⁾ Hvor minder ikke disse Former om Alexanders og Ptolemæernes Festsaller? En Afspejling af dem har man i Pompejis perspektiviske Vægdekorationer.

nans Forsøg paa at angribe dem med Ild mislykkes. Følge vi med den byzantinske Afsending Priscus til Attilas Bolig ved Theisfloden, er det, som vi traadte ind i Bonden Thorolfs Hal, hvor Kong Olaf holdt Gilde. Der er kun den Forskjel, at Attila har større Hegn, thi han lever stadig paa Krigsfod. Naar vi træde ind i den store Hal, se vi Attila paa byzantinsk Vis ligge paa en Træbænk paatværs for Enden af Hallen, hvor ogsaa hans Sønner og Stormænd opholde sig, medens de øvrige Mænd have Plads langs Siderne. I Norden er der blot den Forskjel, at Højsædet er midt paa den nordre Langvæg, og Høvdingens Mænd sidde til højre og venstre for ham.

Man har rejst det Spørgsmaal, hvad der er den karakteristiske Forskjel mellem Orienten og Occidenten¹⁾, og har da gjort gjældende, at Orienten har løse Lejer og Hynder, Occidenten derimod faste Sengesteder, og som et andet Skjelnemærke har man angivet, at i Orienten fandtes alt i ét Rum, Mennesker og Kreaturer, medens de i Occidenten vare sondrede i flere. [Dersom dette er rigtigt, komme Sachser og Friser Øst fra]. Vitruvius, en Bygmester, som levede paa Augustus' Tid, siger, at Orienten byggede Blokhuse, og at Bindingsværket havde hjemme i Vesten. Det Sidste er i alt Fald usikkert. Derimod vide vi, at Romerne bragte Bindingsværket til England, og det er mærkeligt, at i England, som modtager Bindingsværket ad den Vej og senere Rejsværksbygningen, har man i det 5. og 6. Aarh. fuldstændig glemt at mure med Mursten saavel som at lave disse, hvilket man dog havde lært af Romerne. Man maatte tage Folk fra Gallien for at faa de romerske Mure istandsatte, ligesom man senere maatte hente Teglbændere i Holland for at lære deres Haandværk. Men der er andre Ting, som man ikke glemmer, som holdes i Live ved Traditionen: Luren, som var Hovedbelysningsmidlet i Oldtiden, finde vi endnu den Dag i Dag i Båstad 6 Mil Nord for Kullen. Det hører med til en velstaaende Families Fornødenheder at have et Hovedrum, der faar Lyset ned gennem Taget. Jeg kan her vise et Fotografi af et saadant Billede af afdøde Professor Simonsen. Man tror sig sat 1000 Aar tilbage i Tiden, naar man ser det.

Jeg kommer her til at tænke paa et andet Forhold, der har bevaret sig ved Traditionen fra den ældste Tid, medens vi tro i vor Tid paa det samme Omraade at have gjort en Opfindelse. Det er Vand-

mejeriet, Afkølingen ved Vand. I de bøhmiske Byer kan man ved den lille Bæk, der løber gjennem Byen og forsyner den med Drikkevand, se en Række smaa Træhuse af Størrelse og Udseende omtrent som vore Svinehuse; naar de lukkes op, ser man en Ler- eller Kobberkrukke med en Krans, som holder den svømmende i det rindende Vand. Saaledes have alle Beboerne hver sit lille Mejeri; de have jo det kolde Vand fra Bjærgene. Da jeg i Halvtredserne rejste for at gjøre mig bekendt med Mejeriforholdene, var den Dertinonske Vandafkøling noget Nyt herhjemme, i Holsten som i Danmark, men i Bøhmen var Fremgangsmaaden ældgammel.

Hvor meget nu end Traditionen kan udrette¹⁾, maa vi dog ganske anderledes bøje os for Naturens Magt. Det er derfor en Selvfølge, at Klimaet i høj Grad har indvirket paa Bygningsmaaden. Den ulige Trang, der i de forskellige Egne kan være til at fordre Dækning imod Sol, Regn og Sne, giver sig Udtryk i Tagenes Beskaffenhed. Nogle Steder kan man nøjes med det flade Stentag, andre Steder med det flade Trætæg, og her dækkes Taget da med Græstørv²⁾ og lignende Materiale. Man kan da ogsaa se Kreaturer græsse paa Tagene. Andre Steder, hvor der tækkes med Straa, Rør eller Spaan, maa der bygges stejlere Tage. Blandt dem skal jeg fremhæve Tagene i Bøhmen, hvor man anvender den to Alen lange hugne Spaan, „Schindel“, der kan vare i 30—50 Aar, alt eftersom Huset har moderne Skorsten eller ikke. I sidste Tilfælde breder Røgen sig nemlig under hele Taget og søger Udgang, hvor den kan bedst, og Soden, som afsættes, virker da som en Imprægnering, der beskytter Træet mod Forraadnelse.

Man spørger maaske nu, hvorfor jeg har fremdraget disse Forhold, og jeg svarer da, at dette er Resultatet af et Arbejde, som jeg, naar jeg trængte til Hvile, har optaget for i dette Studium at finde Adspredelse, og jeg har tænkt mig, at det maaske kunde interessere andre at blive bekendt med det Materiale, jeg saaledes gennem Aarenes Løb har samlet. Men navnlig har det ligget mig paa Sinde at faa Lejlighed til at fremhæve Vigtigheden af, at det Arbejde,

¹⁾ I Afrika ses alle de lette cylinder-, kegle- og kuppelformede Hytter, som vi kjende i Asien og Europa i Fortid og Nutid.

¹⁾ Det er mærkeligt at se, hvor længe og hvor fast man kan holde ved Traditionen. F. Ex. finder man endnu den Dag i Dag i Schweiz de Væverstuer under Jorden, som Plinius omtaler.

²⁾ Først et Lag Birkebark paa Træplankerne, saa et Lag Græstørv med Rødderne opad og endelig et Lag Græstørv med Rødderne nedad mod de underliggende.

som udføres i denne Retning, stadig kan blive fortsat. Vi maa huske paa, at vore moderne Brandlove give ingen Beskyttelse mod Ødelæggelse af, hvad der er for Haanden, og den Letsindighed, der paa mange Maader lægger sig for Dagen, f. Ex. ved Tobaksrygning og ved Brugen af Tændstikker, medfører de største Farer. I de Aar, jeg har været beskæftiget med disse Studier, ere Hundreder, ja Tusinder af Bygninger, Kirker og andre Monumenter blevne ødelagte paa denne Maade, ofte i Løbet af nogle faa Timer. Det er derfor blevet en Pligt for vor Tid fremfor nogen anden at støtte de Mænd, der drage omkring og samle for os, notere og navnlig tegne, hvad der forefindes, thi den Dag vil komme — og den er ikke fjern — da det Materiale, der nu er tilstede, slet ikke mere findes i Europa, og ikke kan skaffes tilbage. Vi staa med et stort Ansvar i denne Henseende. Hvad Plinius, Tacitus, Strabo og Pythias have nedskrevet for Aartusinder siden, have vi modtaget med Tak, men ogsaa vi skulle nedskrive, fremkalde en Literatur og samle Tegninger. Jeg siger dette især til dem, der kunne aabne Pengepungen, der have Del i Bevillingsmyndigheden. Modtag de Mænd, der hengive sig til disse Studier, med Velvilje! Det er en trang Gang at vandre fra Gaard til Gaard, at blive set paa med mistænksomme Blikke og maaske vises bort. Hvor ofte gjør man ikke en lang og bekostelig Rejse for ved Rejsens Maal at finde, at det, man søgte, enten er forsvundet, ødelagt eller aldrig har været saaledes, som man havde faaet det beskrevet? Og hvor stort et Arbejde maa der ikke nedlægges i Forstudier og Forespørgsler? Gjentagne Gange er det hændet mig selv, at man ansaa mig for en

Agent for et Brandforsikringsselskab eller en Politimand, der skulde se efter, om man havde forsømt at iagttage Brandlovens Forskrifter, og vilde derfor ikke vise mig omkring i Husene. Hvor ofte maa man ikke paa saadanne Vandringer i afsides og fattige Egne tage til Takke med et kummerligt Logis og med et mere end tarveligt Maaltid. Naar da en saadan Vandringsmand kommer hjem og beder om Midler til at komme videre, skal man gjøre sig en Fornøjelse af at støtte ham. Jeg har haabet, at hvad jeg har bragt frem i Aften mulig kunde bidrage til at bringe denne Støtte, thi det bliver jo bekjendt udover denne Sal ved Pressen. Der er i vore Dage Masser af Rejsende, og der sidder danske Mænd ude paa Steder, hvor der er meget, som fortjener at opbevares; jeg kan f. Ex. nævne dem, der ere udsendte langs med det Store Nordiske Telegrafselskabs Linier. Lad dem notere, hvad de have for Øje. Sligt sker ogsaa undertiden. Jeg har saaledes modtaget i 1876 en mænsterværdig Iagttagelse og Beskrivelse ved Hr. Dreyer, som jeg desværre aldrig har havt Lejlighed til at takke. Maaske kan Takken nu naa ham. Jeg skylder ogsaa en Tak til Direktør Suenson for hans varme Interesse for disse Forhold. Det er jo vor Stolthed, at vi have en egen Literatur, som vi haabe ikke skal ophøre. Hvad om vi ogsaa for fjærne, kommende Tider kunde yde Bidrag til Belysning af de Forhold, vi i Aften have beskæftiget os med! Man vilde takke os derfor, som vi nu føle os taknemmelige overfor Romere og Grækere. Et beder jeg fremfor alt dem, der ville deltage i dette Arbejde, om at erindre, at Iagttagelser over Gravene og Templerne ofte belyse Boligerne og omvendt.